

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет права, публічного управління
та національної безпеки
Кафедра економічної теорії,
інтелектуальної власності та публічного
управління

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

ВОЙТЕНКО ОЛЕКСАНДРА АВІТИСІВНА
(прізвище, ім'я, по батькові здобувача вищої освіти)

УДК 323.16:351.82:069
(індекс)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ОХОРОНИ КУЛЬТУРНОЇ
СПАДЩИНИ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ
(тема роботи)

281 «Публічне управління та адміністрування»
(шифр і назва спеціальності)

Подається на здобуття освітнього ступеня магістр
Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання
ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне
джерело

О. А. ВОЙТЕНКО
(підпис, ініціали та прізвище здобувача вищої освіти)

Керівник роботи
ДОВЖЕНКО Валентина Анатоліївна
(прізвище, ім'я, по батькові)
к.е.н., доцент
(науковий ступінь, вчене звання)

АНОТАЦІЯ

ВОЙТЕНКО О. А. Державна політика охорони культурної спадщини територіальних громад в умовах воєнного стану – Кваліфікаційна робота на правах рукопису. Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 281 – Публічне управління та адміністрування. – Поліський національний університет, Житомир, 2024.

Досліджено теоретичні засади та інституційні механізми державного управління у сфері охорони культурної спадщини в умовах воєнного стану. Проаналізовано стан збереження пам'яток, загрози їх руйнування, а також ефективність дій органів влади на національному та місцевому рівнях. Запропоновано напрями вдосконалення державної політики з урахуванням міжнародного досвіду та ролі територіальних громад у збереженні об'єктів спадщини. Особливу увагу приділено впровадженню механізмів міжкультурного діалогу через ініціативи у сфері охорони спадщини, спрямовані на зміцнення соціальної згуртованості.

Ключові слова: охорона культурної спадщини, територіальні громади, державна політика, воєнний стан, міжкультурний діалог, міжнародне співробітництво, збереження пам'яток.

SUMMARY

VOITENKO O. State policy of cultural heritage protection in territorial communities under martial law – Qualification work on the rights of the manuscript. Qualification work for obtaining a master's degree in specialty 281 «Public management and administration» – Polissia National University, Zhytomyr, 2024.

The theoretical foundations and institutional mechanisms of public administration in the field of cultural heritage protection under martial law are examined. The state of heritage preservation, the threats of destruction, and the effectiveness of actions taken by authorities at the national and local levels are analyzed. Directions for improving state policy, considering international experience and the role of territorial communities in preserving heritage sites, are proposed. Particular attention is paid to implementing mechanisms for intercultural dialogue through heritage protection initiatives aimed at strengthening social cohesion.

Key words: cultural heritage protection, territorial communities, state policy, martial law, intercultural dialogue, international cooperation, heritage preservation.

Висновок кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління

за результатами попереднього захисту: **ВОЙТЕНКО Олександра Авітисівна**
допускається до захисту.

Протокол засідання кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління № ____ від « ____ » грудня 2024 р.

Завідувач кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління

к.е.н., професор
(науковий ступінь, вчене звання)

_____ (підпис)

Валентина ЯКОБЧУК
(власне ім'я, прізвище)

« ____ » грудня 2024 р.

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти **ВОЙТЕНКО Олександра Авітисівна** захистила
(прізвище ,ім'я, по батькові)

кваліфікаційну роботу з оцінкою:

сума балів за 100-бальною шкалою _____

за національною шкалою _____

Секретар ЕК

-
(науковий ступінь, вчене звання)

_____ (підпис)

Анастасія ПРУТ
(власне ім'я, прізвище)

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ОХОРОНИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ	8
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	14
РОЗДІЛ 2. УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРНОЮ СПАДЩИНОЮ В УМОВАХ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ТА АДАПТАЦІЯ НА МІСЦЕВОМУ ТА ДЕРЖАВНОМУ РІВНЯХ	16
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	30
РОЗДІЛ 3. ВДОСКОНАЛЕННЯ ПОЛІТИКИ ОХОРОНИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ У ГРОМАДАХ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД	32
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	40
ВИСНОВКИ	42
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	45
ДОДАТКИ	50

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Діяльність установ, організацій, підприємств публічного сектору із забезпечення охорони культурної спадщини, яка є важливою складовою державної політики, адже вона забезпечує збереження історичної пам'яті, національної ідентичності та культурного багатства нації. Особливої актуальності це питання набуває в умовах воєнного стану, коли об'єкти культурної спадщини перебувають під загрозою руйнування або втрати. Територіальні громади, як базова ланка децентралізації, відіграють ключову роль у впровадженні заходів зі збереження спадщини, адже саме на місцевому рівні можна швидко реагувати на загрози та організовувати ефективну охорону об'єктів.

Актуальність зумовлена сучасними викликами, пов'язаними із збройною агресією проти України. Руйнування історичних пам'яток, крадіжка культурних цінностей та загроза втрати національної ідентичності вимагають розробки нових підходів до захисту культурної спадщини. Дослідження цих аспектів дозволить визначити ефективні механізми співпраці між державою, громадами та міжнародними партнерами у сфері збереження спадщини.

Дослідженням питань функціонування, нормативно-правового забезпечення та проблем розвитку системи охорони культурної спадщини займаються такі науковці: Мещеряков В., Винар І., Ткаченко О., Валевський О., Головка А., Саєнко П. та ін.

Метою дослідження є обґрунтування та розробка рекомендацій щодо вдосконалення державної політики охорони культурної спадщини територіальних громад в умовах воєнного стану на основі аналізу її сучасного стану.

Для досягнення мети поставлено такі *завдання*:

- проаналізувати теоретико-методологічні основи охорони культурної спадщини;
- оцінити вплив воєнного стану на збереження культурної спадщини;

– розробити рекомендації для вдосконалення державної політики охорони культурної спадщини на рівні територіальних громад.

Предмет дослідження – механізми охорони культурної спадщини територіальних громад у період збройних конфліктів.

Об’єктом дослідження є державна політика в сфері охорони культурної спадщини в умовах воєнного стану.

Для досягнення поставленої мети використано такі *методи*: аналіз наукових джерел, що дозволяє систематизувати теоретичні засади охорони культурної спадщини; аналіз нормативно-правових актів, що визначають політику охорони спадщини; статистичний аналіз для оцінки масштабу руйнувань культурних об’єктів; порівняльний аналіз міжнародного досвіду, який сприяє виявленню дієвих підходів до збереження спадщини; проведення опитування серед громади Житомира, яке дало змогу отримати дані про рівень обізнаності населення про проблеми охорони культурної спадщини та їхню участь у заходах, пов’язаних із збереженням спадщини.

Перелік публікацій. Результати кваліфікаційної роботи опубліковані у трьох наукових публікаціях (тезах): Вплив державно-приватного партнерства на охорону культурної спадщини в умовах воєнного стану: український та міжнародний досвід (27.06.2024 р. м. Житомир) [45]. Управління культурною спадщиною в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення: локальний та державний рівні (29.11.2024 р. м. Одеса) [46]. Збереження культурної спадщини як інструмент міжкультурного діалогу в умовах воєнного стану. Роль територіальних громад (12.12.2024 р. м. Житомир).

Практичне значення отриманих результатів. Обґрунтовані у роботі висновки та пропозиції щодо вдосконалення механізмів підтримки та розвитку проєктів у сфері охорони культурної спадщини спрямовані на підвищення ефективності державної політики в умовах воєнного стану. Вони передбачають створення сприятливого інституційного середовища, адаптованого до сучасних викликів та новітніх технологій, для збереження культурної спадщини. Ці заходи сприятимуть конкурентоспроможності регіонів і можуть стати основою

для практичної діяльності управлінців на різних рівнях, забезпечуючи стійкий розвиток територіальних громад.

Елемент наукової новизни. Наукова новизна дослідження полягає у визначенні специфіки впровадження державної політики охорони культурної спадщини територіальних громад у період воєнного стану, а також у розробці практичних рекомендацій, спрямованих на зменшення ризиків руйнування історичних та культурних об'єктів.

Інформаційною базою дослідження стали наукові публікації, законодавчі акти України, статистичні дані, звіти міжнародних організацій та офіційні джерела інформації в Internet-мережі.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг – 54 сторінки, включаючи 3 таблиці і 2 рисунки.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ОХОРОНИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Культурна спадщина є однією з ключових складових ідентичності нації та відіграє важливу роль у формуванні суспільних цінностей. Відповідно до Закону України «Про охорону культурної спадщини», вона визначається як сукупність об'єктів, які мають історичну, культурну, художню, архітектурну, наукову чи іншу цінність, та підлягають охороні державою. До неї належать пам'ятки історії, архітектури, археології, мистецтва, природні ландшафти, а також нематеріальна спадщина, така як мова, обряди, традиції та ремесла.

Згідно з Законом України «Про охорону культурної спадщини» (ст. 1), культурну спадщину поділяють на дві основні категорії:

1. Матеріальна культурна спадщина – це об'єкти, які мають фізичну форму і є результатом людської діяльності, що мають історичну, культурну, наукову чи іншу цінність. До матеріальної спадщини належать:

- Пам'ятки архітектури (будівлі, споруди, комплекси);
- Пам'ятки археології (стародавні поселення, кургани, артефакти);
- Пам'ятки історії (місця історичних подій, пам'ятники, меморіали);
- Природні пам'ятки (ліси, річки, гори, природні ландшафти);
- Музейні колекції, твори мистецтва (картини, скульптури, декоративно-прикладне мистецтво);
- Інші об'єкти, що мають фізичну цінність та історичне значення.

2. Нематеріальна культурна спадщина – це нематеріальні елементи культури, які передаються від покоління до покоління в усній або практичній формі. Це явища, що відображають культурну та соціальну ідентичність народу, і включають:

- Мову, діалекти, народні пісні, казки;
- Традиційні ремесла та мистецтва;
- Обряди, свята, ритуали;

- Кулінарні традиції, народні танці, музика;
- Техніки виготовлення предметів, народні вірування, практики та знання [1].

Нематеріальна спадщина є важливою частиною культурної самобутності нації і зберігається через практику, усну передачу та соціальну взаємодію в громадах.

Наразі, в науковій літературі з зустрічаються різні визначення та тлумачення терміну «культурна спадщина». Тлумачення дефініції «культурна спадщина» різними науковцями наведено в табл.1.1.

Таблиця 1.1.

Підходи науковців до тлумачення сутності поняття «культурна спадщина»

<i>Автор, джерело</i>	<i>Тлумачення</i>
ЮНЕСКО [2]	Культурна спадщина – це матеріальні та нематеріальні прояви культури, що передаються від покоління до покоління, включаючи пам'ятки архітектури, твори мистецтва, традиції, мови, вірування, а також знання та вміння, пов'язані з ними.
Г. Білявська [3, с. 54]	Культурна спадщина – це комплекс матеріальних та духовних цінностей, створених людством протягом історії, які мають історичну, культурну, наукову чи художню цінність і охороняються як невід'ємна частина національної ідентичності.
І. Винар [4, с. 19]	Культурна спадщина – це все те, що залишено нам у спадок минулими поколіннями і що формує наше уявлення про національну самобутність, включаючи архітектурні, археологічні пам'ятки, традиції, мову, ремесла, обряди та звичаї.
Закон України «Про охорону культурної спадщини» [1]	Культурна спадщина, сукупність об'єктів, які мають історичну, культурну, художню, архітектурну, наукову чи іншу цінність, та підлягають охороні державою. До неї належать пам'ятки історії, архітектури, археології, мистецтва, природні ландшафти, а також нематеріальна спадщина, така як мова, обряди, традиції та ремесла
В. Гончаренко [5, с. 110]	Культурна спадщина – це система матеріальних і нематеріальних культурних об'єктів, які формують історичну пам'ять народу, відображають його етнічну та культурну самобутність і мають соціальну, естетичну, наукову чи духовну значущість.

Джерело: складено автором на основі джерел [1-5].

Збереження культурної спадщини має кілька важливих аспектів:

- Історичний аспект. Спадщина є джерелом знань про минуле, яке дозволяє краще зрозуміти витоки національної ідентичності.

- Культурний аспект. Вона сприяє розвитку культури, підтримуючи зв'язок між поколіннями.
- Економічний аспект. Об'єкти спадщини можуть бути важливими туристичними атракціями, стимулюючи розвиток місцевої економіки.
- Соціальний аспект. Спадщина об'єднує громади, сприяючи створенню спільних цінностей.

Значення культурної спадщини зростає в умовах глобалізації, коли збереження автентичності національних культур стає викликом. Для України, яка має багатий і різноманітний культурний спадок, це питання є надзвичайно актуальним, особливо з огляду на сучасні загрози, зокрема руйнування та знищення об'єктів під час війни.

Охорона культурної спадщини в Україні регулюється рядом нормативно-правових актів, які визначають порядок її збереження, використання та відновлення. Основним нормативно-правовим актом є Закон України «Про охорону культурної спадщини», що регулює правові, організаційні, соціальні та економічні відносини у сфері охорони культурної спадщини з метою її збереження, використання об'єктів культурної спадщини у суспільному житті, захисту традиційного характеру середовища в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь [1]. Закон забезпечує захист як матеріальної, так і нематеріальної спадщини та визначає відповідальність за порушення у цій сфері.

На державному рівні значну роль відіграють такі нормативні документи:

- Конституція України, – основний Закон України, що закріплює головні засади організації держави та суспільства, утворює конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина, конституційний (державний і суспільний) лад. Розглядається як акт установчої влади українського народу, який реалізував невід'ємне право на самовизначення шляхом заснування власної держави, одночасно обмеживши державну владу в інтересах народу, людини і громадянина. Гарантує збереження історико-культурної спадщини та відповідальність держави за її захист [6].

– Кодекс України про адміністративні правопорушення, завданням якого, є охорона прав і свобод громадян, власності, конституційного ладу України, прав і законних інтересів підприємств, установ і організацій, встановленого правопорядку, зміцнення законності, запобігання правопорушенням, виховання громадян у дусі точного і неухильного додержання Конституції і законів України, поваги до прав, честі і гідності інших громадян, до правил співжиття, сумлінного виконання своїх обов'язків, відповідальності перед суспільством. Який передбачає штрафи за пошкодження або руйнування об'єктів культурної спадщини [7].

– Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини. Генеральна конференція Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури. У Парижі з 17 жовтня по 21 листопада 1972 року відбулася сімнадцята сесія, на якій було зазначено, що культурній і природній спадщині дедалі більше загрожують руйнування. Ці загрози викликані не лише традиційними чинниками пошкодження, але й змінами в соціальному та економічному житті, які сприяють виникненню ще більш небезпечних шкідливих і руйнівних явищ [8].

Приклади, як визначення матеріальної та нематеріальної спадщини застосовуються в реальному житті, зокрема в процесах реставрації, збереження пам'яток і підтримки нематеріальних традицій у громаді:

Матеріальна культурна спадщина. Реставрація історичних будівель. Собор Святого Юра у Львові – це пам'ятка архітектури національного значення, яка була відновлена в умовах сучасних викликів, таких як зміни клімату та міграція мешканців. Після декількох етапів реставраційних робіт, у тому числі реставрації стін та даху, собор був збережений для майбутніх поколінь, а також став важливим туристичним об'єктом. Процес реставрації включав застосування сучасних технологій, таких як 3D-сканування та оцифрування, щоб точніше відновити архітектурні елементи, які були втрачені чи пошкоджені.

У випадку цієї пам'ятки, Закон України «Про охорону культурної спадщини» чітко вказує на обов'язкову реєстрацію об'єктів та їх охорону від руйнувань.

Збереження археологічних об'єктів. Херсонес Таврійський – одне з найбільших археологічних міст у Криму, що включає пам'ятки стародавньої архітектури та культури. Археологічні розкопки та реставраційні роботи на території Херсонесу активно фінансуються, а об'єкти, такі як давньоримські храми і фортифікації, відновлюються відповідно до міжнародних стандартів.

Для збереження матеріальних пам'яток використовуються реставраційні техніки, що включають відновлення оригінальних кам'яних конструкцій і покриттів.

Нематеріальна культурна спадщина. Збереження народних ремесел.

Покутське та гуцульське ткацтво – ці традиційні ремесла, які є частиною нематеріальної культурної спадщини, активно підтримуються через програми, організовані місцевими громадами та національними організаціями. Ткацькі майстерні в селах Західної України зберігають давні техніки, що використовуються в плетінні гуцульських килимів і покутських рушників. Відновлення ткацьких традицій включає передачу знань молодому поколінню через майстер-класи, фестивалі народних ремесел та національні конкурси. Для підтримки цих традицій держава та місцеві органи влади видають гранти на організацію майстер-класів і проведення культурних заходів, таких як фестивалі вишиванок та ремесел.

Охорона традиційних свят і обрядів. Колядки та щедрівки – в Україні зберігається традиція виконання колядок під час Різдва. У деяких регіонах, таких як Чернівці та Карпати, місцеві громади активно підтримують обряд коляди через створення культурних центрів, виставок та освітніх програм. Наприклад, у рамках проектів на збереження нематеріальної спадщини організовуються фольклорні фестивалі, де місцеві жителі можуть поділитися знаннями про старовинні традиції та практики. Програми в школах та

університетах також включають вивчення цих традицій як частину національної культурної ідентичності.

Мова як елемент нематеріальної спадщини. Українська мова – є однією з основних складових нематеріальної культурної спадщини. У ряді громадських та державних ініціатив на рівні місцевих органів влади і освітніх установ активно проводиться робота зі збереження української мови, зокрема у сільських районах, де все ще побутує змішання мовних традицій.

Ініціативи включають створення мовних курсів, культурних центрів для підтримки мовного різноманіття, а також інтернет-платформ для популяризації української мови серед молоді та нових поколінь.

Особливу увагу приділено створенню системи реєстрації об'єктів культурної спадщини. Державний реєстр нерухомих пам'яток України є офіційною базою, містить перелік об'єктів культурної спадщини, які держава офіційно бере під охорону. Такі об'єкти визначають незалежно від форм власності, відповідно до їхньої археологічної, естетичної, етнологічної, історичної, мистецької, наукової чи художньої цінності. Після внесення до реєстру об'єкти культурної спадщини набувають статусу пам'яток[9].

На практиці в умовах воєнного стану ці нормативи доповнюються тимчасовими розпорядженнями, наприклад, щодо евакуації або консервації об'єктів спадщини в зоні бойових дій. Така політика була запроваджена Міністерством культури та інформаційної політики України у 2022 році.

У підсумку, правова база України щодо охорони спадщини є досить розвиненою, але в умовах війни потребує адаптації до нових викликів, зокрема швидкої мобілізації ресурсів для збереження пам'яток у кризових ситуаціях.

Європейські країни мають тривалий досвід охорони культурної спадщини, який може бути корисним для України. Багато з них впроваджують інноваційні підходи до збереження пам'яток, які базуються на співпраці держави, місцевих громад та міжнародних організацій.

Одним із ключових документів у Європі є Конвенція про охорону архітектурної спадщини Європи (Гранада, 1985 рік), яка встановлює принципи

та зобов'язання кожної сторони щодо захисту культурних пам'яток, архітектурних ансамблів та визначних місць [10]. Інший важливий документ – Рамкова конвенція Ради Європи про значення культурної спадщини для суспільства. Сторони цієї Конвенції домовляються:

а) визнавати права, пов'язані з культурною спадщиною, як невід'ємну частину права на участь у культурному житті, як це визначено в Загальній декларації прав людини;

б) визнавати індивідуальну та колективну відповідальність стосовно культурної спадщини;

с) наголошувати на тому, що збереження культурної спадщини та її сталие використання спрямовані на розвиток людського потенціалу та якості життя;

д) уживати необхідних заходів для застосування положень Конвенції стосовно:

- ролі культурної спадщини у створенні мирного та демократичного суспільства, а також у процесах сталого розвитку культурного різноманіття та сприяння йому;

- найліпшої ефективної реалізації повноважень усіх відповідних громадських, інституційних та приватних учасників [11].

На практиці ці документи забезпечують:

- Фінансування реставраційних проєктів через державні або європейські фонди.

- Включення громад у процес ухвалення рішень.

- Використання інноваційних технологій для збереження та популяризації спадщини, наприклад, цифровізації об'єктів.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Культурна спадщина є ключовим елементом національної ідентичності, джерелом історичних знань і важливим ресурсом соціально-економічного

розвитку. Її збереження базується на комплексному підході, який охоплює історичні, культурні, соціальні та економічні аспекти.

На основі аналізу теоретичних підходів і нормативно-правової бази було визначено, що культурна спадщина охоплює матеріальні та нематеріальні об'єкти, які мають історичну, культурну, наукову, художню чи іншу цінність і охороняються державою. Законодавство України, зокрема Закон «Про охорону культурної спадщини», забезпечує правову основу для збереження, реєстрації, використання та відновлення об'єктів спадщини, що є невід'ємною частиною суспільного життя.

Сучасні виклики, такі як глобалізація, урбанізація та війна, вимагають адаптації існуючих нормативів і впровадження інноваційних підходів до охорони спадщини. Україна має брати приклад із європейських практик, які передбачають тісну співпрацю між державою, місцевими громадами та міжнародними організаціями, цифровізацію об'єктів та залучення громадськості до процесів збереження.

Загалом, розробка та впровадження ефективної політики охорони культурної спадщини є критично важливими для забезпечення її сталого використання, популяризації та передачі майбутнім поколінням. Це особливо актуально в умовах сучасних викликів, коли збереження спадщини стає питанням не лише національної, а й міжнародної відповідальності.

РОЗДІЛ 2.

УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРНОЮ СПАДЩИНОЮ В УМОВАХ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ТА АДАПТАЦІЯ НА МІСЦЕВОМУ ТА ДЕРЖАВНОМУ РІВНЯХ

В Україні на обліку знаходиться близько 130 000 об'єктів культурної спадщини. Серед них 9562 пам'ятки внесено до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, з яких 914 мають національне значення, а 8648 – місцеве. Крім того, до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО включено 6 унікальних культурних об'єктів, що мають виняткову загальнолюдську цінність. Всі ці об'єкти можна класифікувати за різними видами, як показано на рис. 2.1.

Рис. 2.1. Класифікація об'єктів культурної спадщини за видами.

Джерело побудовано автором за [17].

Зі всіх об'єктів в Україні знаходиться близько 65 350 об'єктів археології (52 %), 44 496 історичних об'єктів (35 %), 1 944 – монументального мистецтва (2 %), 13 518 —містобудування та архітектури, 327 – садово-паркового мистецтва, 219 – ландшафтних, та 92 – науки і техніки. Найбільше пам'яток, внесених до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, зосереджено в

таких регіонах: Дніпропетровська область (20 % від загальної кількості пам'яток), Автономна Республіка Крим (12 %), Одеська область (11 %), Харківська область (10 %) та місто Київ (11 %). Запорізька, Львівська, Черкаська та Чернігівська області також мають значну кількість об'єктів культурної спадщини – близько 7 % кожна [12].

Окрім того, на попередньому обліку перебуває близько 34 000 щойно виявлених об'єктів культурної спадщини, з яких значна частина знаходиться в Донецькій (12 %), Івано-Франківській (12 %), Полтавській (12 %), Київській (10 %) та Тернопільській (7 %) областях [12].

Станом на квітень 2018 року до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО були включені 6 об'єктів культурної спадщини на території України, що складає близько 0,65 % від загальної кількості об'єктів всесвітньої спадщини. Це такі пам'ятки, як:

- Київ: Собор Святої Софії та Києво-Печерська лавра (внесені в 1990 році);
- Ансамбль історичного центру міста Львів (1998 рік);
- Транскордонний об'єкт «Дуга Струве» (2007 рік);
- Резиденція митрополитів Буковини і Далмації (2011 рік);
- Дерев'яні церкви Карпатського регіону України та Польщі (2013 рік);
- Античне місто-держава Херсонес Таврійський та його хора (2013 рік).

Крім того, Україна також подала 15 об'єктів для включення до списку кандидатів на всесвітню спадщину.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 26 липня 2001 року № 878, до Переліку історичних населених місць України включено 401 населений пункт, які зберегли повністю або частково об'єкти культурної спадщини, а також планувальні структури й забудову, характерні для певних історичних періодів або культур. На основі пам'яток, які мають значну культурну, історичну чи наукову цінність, вплинули на розвиток культури,

архітектури та містобудування або є пов'язаними з важливими історичними подіями, створено 65 історико-культурних заповідників. Ураховуючи міжнародні зобов'язання України та положення статті 54 Конституції, держава зобов'язана забезпечувати збереження об'єктів культурної цінності. Збереження спадщини сприяє формуванню національної свідомості, підтримує традиції та цінності, а також створює основу для сталого розвитку суспільства. Запорукою піднесення української культури та духовного розвитку суспільства в дусі патріотизму і любові до України є збереження та примноження культурної спадщини, яку ми отримали від попередніх поколінь [12].

Захист культурної спадщини в територіальних громадах регулюється низкою нормативно-правових актів, що визначають повноваження органів місцевого самоврядування та державних установ. У процесі децентралізації Україна передала частину функцій із збереження пам'яток на місцевий рівень, що значно розширило роль громад у цій сфері.

Ключові нормативні акти:

1. Закон України «Про охорону культурної спадщини». Цей закон визначає основні принципи охорони, використання та збереження культурної спадщини. Згідно з ним, місцеві органи влади зобов'язані: створювати та вести облікову документацію на пам'ятки; організовувати роботи з реставрації та консервації об'єктів; забезпечувати захист об'єктів у випадку надзвичайних ситуацій [1].

2. Закон України «Про охорону археологічної спадщини» визначає порядок взаємовідносин, пов'язаних із захистом археологічної спадщини України як невід'ємного елемента культурної спадщини людства, що є унікальним і невідновлюваним джерелом знань про минуле, а також встановлює права та обов'язки осіб, які досліджують археологічні об'єкти [13].

3. Закон України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» регулює механізми контролю та загальні правила переміщення культурних цінностей через державний кордон України, а також містить перелік

об'єктів які згідно із законодавством України вважаються культурними цінностями та підлягають державному захисту [14].

4. Закон України «Про архітектурну діяльність» визначає правові та організаційні засади щодо здійснення архітектурної діяльності і спрямований на формування сприятливого життєвого середовища, досягнення естетичної виразності, економічної доцільності і надійності будинків, споруд та їх комплексів [15].

5. Закон України «Про перелік пам'яток культурної спадщини, що не підлягають приватизації» зазначено, що пам'ятка може бути приватизована лише за умови укладення майбутнім власником з відповідним органом охорони культурної спадщини попереднього договору про укладення в майбутньому охоронного договору на пам'ятку (її частину) з викладенням його істотних умов, у тому числі щодо цільового використання пам'ятки, робіт, які майбутній власник зобов'язується провести на пам'ятці з метою утримання її в належному стані [16].

6. Закон України «Про культуру» визначає правові засади діяльності у сфері культури, регулює суспільні відносини, пов'язані із створенням, використанням, розповсюдженням, збереженням культурної спадщини та культурних цінностей, і спрямований на забезпечення доступу до них [17].

7. Постанови Кабінету Міністрів України, такі як «Про внесення об'єктів культурної спадщини національного значення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України», встановлює перелік для обліку нерухомих пам'яток [18].

8. Накази, такі як «Про затвердження Порядку обліку об'єктів культурної спадщини», що визначає єдину систему обліку об'єктів культурної спадщини незалежно від їх видів та типів, а також порядок переміщення (перенесення) пам'ятки [19].

9. Рішення місцевих рад. Органи місцевого самоврядування можуть затверджувати власні програми охорони культурної спадщини, враховуючи специфіку регіону. Наприклад, у Житомирській області діє регіональна

програма, спрямована на захист дерев'яних церков, які є частиною історичної спадщини громади.

Нормативно-правова база України у сфері охорони історико-культурної спадщини та пам'яток архітектури, якщо порівнювати з іншими європейськими країнами, досить ґрунтовно створена і специфікована, але багато положень та законів є декларативними, що трішки ускладнює державне управління. Спостерігаємо, що історія становлення системи нормативно-правового регулювання охорони історико-культурної спадщини та пам'яток архітектури в регіонах України свідчить про необхідність конкретизації змісту та напрямів вдосконалення відповідного механізму державного регулювання, вироблення й реалізація певних норм, що могли б узгодити часто протилежні підходи та погляди на історико-культурну спадщину, правові методи її охорони, систему цінностей, якою керуються національне та міжнародне співтовариство при формуванні своєї позиції з цього питання, принципи, інструменти та юридичні механізми., які розглядаються як 9 виважена система засобів впливу органів державної влади та ОМС на діяльність усіх суб'єктів пам'яткоохоронної сфери, якою зумовлюються мета й завдання розвитку цієї сфери, а також способів їх практичного застосування [20, 10 с.].

Зазвичай органи охорони не розробляють окремий розпорядчий документ для пам'ятки, який би визначав її режим використання. Порядок укладення охоронних договорів на пам'ятки культурної спадщини, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2001 № 1768 регламентує, що охоронний договір встановлює режим використання пам'ятки культурної спадщини. На сьогодні охоронні договори укладені для 49 103 пам'яток, що становить 35% загальної кількості пам'яток.

Загальна статистика пам'яток, навколо яких встановлені зони охорони, складає 14335. У співвідношенні до загальної кількості пам'яток це близько 10 % [21].

Виклики сучасності з кожним днем актуалізують проблему розширення повноважень та прав територіальних громад. Об'єднання територіальних

громад спрямоване на покращення соціально-економічної системи та підвищення рівня життя населення, що є одним із найбільш пріоритетних напрямів державної політики [22].

Основні функції територіальних громад. Ідентифікація та облік об'єктів культурної спадщини. Органи місцевого самоврядування відповідають за створення локальних реєстрів пам'яток. Наприклад, у Львівській області впроваджено програму «Охорона, збереження і популяризація історико-культурної спадщини у Львівській області на 2021-2025 роки» [23].

Органи охорони культурної спадщини місцевого самоврядування мають повноваження: популяризувати діяльність із збереження пам'яток відповідній території; організовувати науково-методичну роботу, проведення виставок та видавничу діяльність; здійснювати дослідження об'єктів культурної спадщини; брати участь у підготовці, перепідготовці та підвищенні кваліфікації працівників у сфері охорони культурної спадщини.

Громади активно залучають мешканців до участі в культурних проектах, таких як фестивалі, благодійні збори для реставрації, створення музеїв. Такий підхід допомагає формувати у населення відповідальність за збереження спадщини.

Виникає потреба розробки організаційно-правових та фінансово інвестиційних заходів для вдосконалення та реалізації державного регулювання у цій сфері, що включає створення відповідної структурно-функціональної моделі комплексного механізму державного регулювання у сфері охорони історико-культурної спадщини та пам'яток архітектури в регіонах, яка відображає принципи внутрішньої організації та функціонування пам'ятко-охоронної сфери, інституційну, фінансово-інвестиційну й організаційну складові і т. ін. (див. додаток А).

Воєнний стан в Україні створив низку нових викликів для територіальних громад у сфері охорони культурної спадщини. Руйнація пам'яток, мародерство, складнощі з фінансуванням та евакуацією культурних цінностей стали реаліями багатьох регіонів. Основні проблеми:

– Руйнування об'єктів спадщини внаслідок бойових дій. Згідно з даними Міністерства культури та інформаційної політики, станом на 2023 рік зруйновано або пошкоджено понад 1000 об'єктів культурної спадщини, серед яких пам'ятки національного значення, музеї та сакральні споруди. Наведені дані щодо регіонів де культурна спадщина зазнала найбільших руйнацій на рис. 2.2. [24];

Рис. 2.2. Кількість пошкоджених або зруйнованих об'єктів культурної спадщини, постраждалі регіони

Джерело: побудовано автором на основі [24].

– Втрата доступу до окупованих територій. На тимчасово окупованих територіях громади втратили контроль над об'єктами культурної спадщини, що створює ризик їхнього знищення чи незаконного вивезення. Від початку окупації з 2014 року російські загарбники продовжують викрадати артефакти з музеїв Криму та окупованих територій. Особливо після повномасштабного вторгнення й у передчутті українського наступу та неминучої деокупації Кримського півострова. Все, що окупанти вважають цінним і вартим уваги, вони уже давно вивезли, і будуть вивозити до росії. Єдиним позитивним моментом у цьому можна вважати хіба що те, що росіяни не впевнені в тому, що

зможуть утриматись у Криму. Чим активніше відбуваються і відбуватимуться спроби вивезення музейних експонатів, тим яскравішим індикатором реального усвідомлення окупаційною владою можливості втратити півострів це стане. На сьогоднішній момент у Крим чи відразу на територію росії вже масово вивезені об'єкти культурної спадщини з півдня материкової України, причому Кримський півострів у більшості випадків є для них винятково перевалочною базою перед відправленням до росії. Під виглядом виставок або реставрацій, під будь-яким іншим надуманим приводом музейні артефакти і твори мистецтва вивозять з тимчасово окупованих території до держави-агресора [25];

- Фінансові обмеження. У період воєнного стану більшість бюджетних коштів спрямовується на забезпечення обороноздатності держави, що значно скорочує можливості фінансування реставраційних робіт;
- Недосконалість правового регулювання;
- Відсутність спеціалізованих органів охорони культурної спадщини на місцях;
- Відсутність спеціальної професійної підготовки та недостатня кількість кваліфікованих кадрів у сфері охорони культурної спадщини;
- Відсутність інформаційної бази даних культурної спадщини;
- Відсутність режимів використання об'єктів культурної спадщини та територій, пов'язаних із ними;
- Недієвість заходів охорони у сфері охорони культурної спадщини;
- Нерозвиненість державно-приватного партнерства у сфері охорони культурної спадщини, в тому числі нематеріальної;
- Низький рівень залучення органами державної влади та органами місцевого самоврядування громадських інституцій, які репрезентують охорону культурної спадщини.

Попри всі виклики що виникають у громадах, через повномасштабне вторгнення росії в Україну, брак фінансування, необізнаність суспільства культурною спадщиною, ми можемо спостерігати що, зараз існує дуже багато ініціатив зі збереження культурної спадщини, впроваджують нові проекти з

відновлення пошкоджених пам'яток і збереження нематеріальної спадщини. Проводиться велика кількість обговорень, конференцій, конкурсів, проєктів на цю тему, наприклад: форум «Культурна спадщина в Україні: від збереження до повоєнного відновлення», проєкт «Ковчег» для збереження української культури, проєкт «Музей Української перемоги», табл. 2.1.

Таблиця 2.1.

Приклади діючих проєктів та ініціатив у сфері культурної спадщини

№	Ініціатива	Ініціатор	Короткий опис
1.	Центр зі збереження культурної спадщини у підтоплених областях	Міністерство культури та стратегічних комунікацій України	Координаційний центр зі збереження культурної спадщини та культурних цінностей задля протидії мародерству на територіях, що постраждали внаслідок руйнування Каховської ГЕС[26].
2.	Форум «Культурна спадщина в Україні: від збереження до повоєнного відновлення»	У рамках програми «Креативна Європа»	Учасники обговорювали актуальні питання захисту культурних об'єктів під час війни, перспективи їх відновлення та роль міжнародної співпраці у цих процесах[27].
3.	Проєкт «Ковчег» для збереження української культури	За допомогою чеського енергетичного бізнесу MND і Фонду родини Карела Комарека	MND, провідна енергетична компанія, яка є частиною KKCG – чеської інвестиційно-інноваційної групи, заснованої підприємцем і філантропом Карелом Комареком, і Фонд родини Карела Комарека (KKFF) об'єдналися з Міністерством культури Чехії, Чеським національним фондом, бібліотекою та іншими для запуску проєкту Ark(Ковчег)[28]
4.	Проєкт «Музей Української перемоги»	ГО «Пікселейтід Реалітіз»	З 24 лютого 2022 року ГО «Пікселейтід Реалітіз» запустила військово-документальний проєкт «Музей Української перемоги». Мета - зберегти значення культурно-історичної спадщини у 3D та показати світові боротьбу та надію українського народу через об'єкти, які постраждали від війни Росії проти України[29].
5.	Проєкт Мережа захисту культурної спадщини	Громадська організація Мережа захисту національних інтересів «ANTS»	Мережа захисту національних інтересів «АНТС» формує коаліцію громадських організацій, профільних інституцій, ОМС, експертів та активістів для координації зусиль із захисту, збереження та сталого управління культурною спадщиною у період дії воєнного стану і повоєнного відновлення, та у контексті європейської інтеграції України[30].

Джерело складено автором на основі [26-30].

Наприклад, у Житомирській області реалізуються проекти з реконструкції, або захисту від руйнацій, архітектурних пам'яток, що водночас сприяють інтеграції місцевих жителів різного культурного походження. Наприклад, жителі прикордонної громади села Покалів на Овруччині розпочали проєкт «Спадщина Овруччини: зберегти для майбутнього». Він створений для вирішення проблеми руйнування місцевих історико-культурних пам'яток через облаштування фортифікацій, мінування та розмінування за допомогою інженерних машин, обстріли армії РФ та неналежний облік і документування.[3]

Збереження традицій, таких як народні ремесла, пісні, обряди, сприяє налагодженню зв'язків між етнічними групами. Така діяльність підсилює довіру в громадах і стимулює міжкультурний діалог.

У рамках дослідження стану та перспектив розвитку культурної спадщини, було проведено опитування серед житомирян та мешканців Житомирської області. Анкету для проведення соціологічного опитування наведено у Додатку Б.

В опитуванні взяли участь 30 осіб, серед яких були представники органів місцевого самоврядування, відповідальних за збереження та охорону культурної спадщини в місті, а також активні громадяни, представники освіти, культури та інших сфер.

Одним із ключових питань опитування було: *«Які типи об'єктів культурної спадщини у Житомирі, на вашу думку, є найбільш важливими для збереження?»* Більшість респондентів визначили архітектурні пам'ятки та історичні будівлі як найцінніші для збереження.

Щодо питання фінансування охорони спадщини, учасники опитування назвали найбільш доцільними джерелами:

- міжнародні гранти,
- місцевий бюджет,
- державну підтримку.

На питання *«Які основні проблеми у сфері охорони культурної спадщини актуальні для Житомира?»*, було запропоновано декілька варіантів відповідей, з них найбільшу та однакову кількість голосів набрали: *«Низький рівень обізнаності громади»*(19 голосів), та *«Неефективне використання ресурсів»*(19 голосів).

Питання, *«Чи підтримуєте ви використання сучасних технологій для охорони культурної спадщини Житомира (оцифрування, створення 3D-моделей)»*, показало, що 84, 6 %, серед опитаних вважають, що використання сучасних технологій, є ефективним методом для збереження спадщини.

Серед запропонованих питань було, обрати *«Який із напрямків охорони спадщини ви вважаєте є найважливішим для Житомира?»*, найбільшу кількість відповідей зібрав варіант, *«Відновлення пошкоджених об'єктів»*(23 голоси).

На питання *«Як ви оцінюєте загальний стан об'єктів культурної спадщини в Житомирі?»* 61,9 % респондентів, відповіли що *«Потребує покращення»*.

Результати також показали, що 38,5 % респондентів уже беруть участь у ініціативах зі збереження культурної спадщини, тоді як 11,5 % зізналися, що не знають про існування таких програм. При цьому 84 % підтримують впровадження інноваційних технологій у сфері, таких як оцифрування документів, створення 3D-моделей об'єктів спадщини тощо.

Цікаво, що 57% опитаних висловили готовність долучитися до майбутніх ініціатив зі збереження культурної спадщини. Крім того, багато респондентів запропонували власні ідеї та пропозиції щодо покращення процесу охорони спадщини.

Також, серед питань, було наступне, *«Чи є у вас інші пропозиції щодо поліпшення стану культурної спадщини Житомира?»*, на нього респонденти надавали вільну відповідь, та висловили наступні пропозиції, з них є досить обґрунтовані та професійні, наприклад: *«Відновлення історичних пам'яток є критично важливим для збереження архітектурної спадщини Житомира»*.

Освітні програми та культурні заходи сприятимуть підвищенню обізнаності населення про значення культурної спадщини. Залучення місцевих жителів до збереження культурних об'єктів допоможе створити відчуття власності та відповідальності за спадщину. Створення туристичних маршрутів. Загалом, комплексний підхід до збереження та популяризації культурної спадщини Житомира може суттєво покращити її стан та сприяти розвитку міста.»;

Потрібно відновлювати історичні будівлі, відбудовувати історичну обкладинку нашого спотвореного радянською інфраструктурою міста. Більшість людей не знає історії міста, хто тут жив і що робив. Потрібно проводити екскурсії і просвітницькі заходи в школах, розповідати дітям історію міста в цікавій формі. Ще дитиною в школі ми їздили до маєтку Ганських у Верховні. І мене шокувала як краса і велич цього місця, так і його занедбаний вигляд (за виключенням кімнати Бальзака), радянська фарба і стільчики в бальному залі, капличка, де похована сім'я Ганських, яка руйнується під пливом часу. І такий відбиток лежить, на жаль, майже на всіх історичних об'єктах Житомирщини, якщо не гірший. Як наприклад маєток Терещенків в Денишах, який ще мої батьки пам'ятають будівлею. Зараз же там руїни. Також маєток Терещенків в Червоному, який, скоріш за все, чекає така ж доля. Лише один місцевий житель, який цікавиться історією свого краю, намагається його відновити і проводив нам екскурсію. Але цього мало. Чомусь в нашому місті гроші виділяються лише на сквери та бруківку, а не на історію. Але ми всі на гіркому досвіді нашої країни впевнилися, що історію потрібно знати і плекати. Нашу, а не радянську. Культура це не торгові центри, мафи і бруківка. Культура це люди, визначні постаті нашого краю, про яких влада, на жаль, дуже часто забуває»

Ці дані свідчать про важливість проведення подібних опитувань для врахування думки громади. Їхні результати не лише дають змогу краще розуміти потреби жителів, але й сприяють формуванню ефективних стратегій збереження та розвитку культурної спадщини.

Сучасні локальні ініціативи показують, що збереження як матеріальних, так і нематеріальних об'єктів спадщини може сприяти міжкультурному діалогу. Наприклад, у громадах на сході та півдні України впроваджуються проєкти з відновлення зруйнованих пам'яток та збереження народних традицій, що зближують місцевих жителів різного культурного походження. Це підтверджує значущість спадщини як ресурсу, який здатний об'єднати громади в умовах конфлікту та руйнувань [31].

Одним із ключових елементів міжкультурного діалогу є спільна участь у відновленні та збереженні історичних пам'яток, які мають символічну та культурну цінність для різних груп. Наприклад, у громадах Житомирщини відновлюються пам'ятки, що поєднують у собі елементи української, польської та єврейської культури. Спільна робота над такими проєктами дозволяє не лише зберегти ці об'єкти для майбутніх поколінь, а й сприяє створенню атмосфери взаєморозуміння серед місцевого населення.

Організація культурно-просвітницьких заходів є ще одним інструментом для зміцнення обізнаності про нематеріальну культурну спадщину. Фестивалі, присвячені традиціям різних етнічних спільнот, що проживають на території України. Майстер-класи з народних ремесел чи музичні події створюють умови для безпосередньої взаємодії між людьми з різним культурним бекграундом. Наприклад, у громадах південного сходу України реалізуються ініціативи, які об'єднують місцевих жителів українського, кримськотатарського та болгарського походження, допомагаючи зберегти традиції цих народів.

Значний внесок вносять освітні ініціативи. Шкільні програми, що включають вивчення історії багатонаціональної спадщини регіону, екскурсії до пам'яток або інтерактивні уроки сприяють формуванню у молоді поваги до різноманіття. Наприклад, у школах Житомира проводяться заняття, присвячені культурній спадщині місцевих польських і єврейських громад, що допомагає розширити знання учнів про внесок різних спільнот у розвиток регіону.

Для збереження та захисту об'єктів культурної спадщини під час війни держава розробила низку заходів, спрямованих на мінімізацію руйнувань і

забезпечення відновлення пошкоджених об'єктів у майбутньому. Ці заходи включають як оперативні дії в умовах бойових дій, так і стратегічні плани відбудови.

Основні напрями роботи, що демонструють заходи, реалізовані Міністерством культури та інформаційної політики України, а також місцевими громадами. Заходи державної політики з охорони культурної спадщини що вже реалізуються, наведено у табл. 2.2.

Таблиця 2.2.

Заходи державної політики з охорони культурної спадщини

Категорія заходів	Приклад реалізації	Відповідальні органи
Оцифрування об'єктів	Створення цифрового реєстру пам'яток	Міністерство культури України
Захисні роботи	Встановлення захисних споруд для об'єктів	Місцеві адміністрації
Моніторинг стану	Щоденний моніторинг об'єктів у зоні бойових дій	Інститут культурної спадщини
Відновлення	Розробка планів відбудови пошкоджених пам'яток	МКП, міжнародні партнери

Джерело: складено автором на основі [31].

Роль територіальних громад у захисті та збереженні культурної спадщини суттєво зросла. Окрім розробки місцевих програм з охорони спадщини, громади активно залучаються до моніторингу стану об'єктів, проведення ремонтних робіт та координації гуманітарної допомоги для реставрації.

Міжнародна співпраця також відіграє важливу роль у підтримці цих ініціатив. Організації, такі як ЮНЕСКО, активно залучені до підтримки проєктів з відновлення культурної спадщини в Україні, надаючи експертну і фінансову допомогу. Спільні зусилля на національному та міжнародному рівнях демонструють, що збереження спадщини може бути платформою для відновлення соціальних зв'язків і налагодження діалогу між культурами в громадах, які перебувають під впливом війни [32].

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Актуальний стан управління культурною спадщиною в Україні під час воєнного стану та на місцевому і державному рівнях. В Україні нараховується близько 130 000 об'єктів культурної спадщини, з яких понад 10 000 є пам'ятками національного та місцевого значення. Однак війна принесла серйозні загрози для цих об'єктів, і на сьогодні понад тисяча пам'яток було пошкоджено або зруйновано. Зокрема, багато об'єктів на тимчасово окупованих територіях залишаються під загрозою знищення або незаконного вивезення.

Ключові проблеми, з якими стикається охорона культурної спадщини в умовах війни, включають: пошкодження пам'яток під час бойових дій, втрату доступу до окупованих територій, фінансові обмеження на реставрацію та відсутність достатньої кількості кваліфікованих кадрів у галузі охорони культурної спадщини.

Значну роль в охороні культурної спадщини відіграють органи місцевого самоврядування, які після реформи децентралізації отримали додаткові повноваження в цій сфері. Місцеві органи влади активно впроваджують програми охорони та реставрації пам'яток, створюють локальні реєстри та проводять науково-методичну діяльність щодо збереження пам'яток культури.

Державне фінансування охорони культурної спадщини значно обмежене через пріоритетність витрат на обороноздатність країни. Це ускладнює реалізацію планів з відновлення пошкоджених пам'яток. Проте, на рівні громад, активізуються ініціативи щодо збереження як матеріальної, так і нематеріальної спадщини. Наприклад, проводяться культурні фестивалі, благодійні збори для реставрації пам'яток, ініціюються проекти для збереження традиційних ремесел та обрядів.

Міжнародна підтримка також грає важливу роль у збереженні культурної спадщини, зокрема через фінансування та експертну допомогу в реставраційних роботах. Важливою є роль міжнародних організацій, таких як ЮНЕСКО, у забезпеченні координації зусиль з охорони пам'яток на глобальному рівні.

Таким чином, управління культурною спадщиною в умовах війни потребує значних зусиль на всіх рівнях – від державного до місцевого. Збереження культурних пам'яток і традицій є важливим не лише для національної ідентичності, але й для розвитку суспільства, тому необхідно впроваджувати нові підходи, активно залучати громади та міжнародні організації до цього процесу.

РОЗДІЛ 3.

ВДОСКОНАЛЕННЯ ПОЛІТИКИ ОХОРОНИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ У ГРОМАДАХ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

З метою протидії занепаду історико-культурної спадщини (далі – ІКС) і використання її потенціалу для забезпечення соціально-економічного розвитку та згуртованості громад необхідною є зміна існуючих підходів до збереження та промоції об'єктів ІКС. Для цього важливим є вжиття комплексу заходів для покращення фізичного стану та підтримання належного вигляду об'єктів ІКС, використання історико-культурного потенціалу територій для стимулювання їх соціально-економічного розвитку, «просування» об'єктів ІКС в інформаційному просторі (інтернет-мережа, телебачення, публічні комунікативні заходи, друковані матеріали) [33].

Державне управління відіграє важливу роль у збереженні культурної спадщини в умовах війни. Політика у цій сфері повинна бути орієнтована не лише на оперативний захист об'єктів спадщини, але й на їх відновлення у майбутньому. Існують приклади країн, які змогли зберегти свої культурні надбання під час конфліктів. В 1960-ті роки до парламенту Італії прийшла команда політиків, що стояла за збереження пам'яток культури і історії як минувшини, так й 20 століття. Були ухвалені відповідні закони про повну заборону змін історичних споруд, які визнали пам'ятками історії чи архітектури. Ремонти старовинних споруд постійно контролюють. Руйнівні зміни форм історичної архітектури відновлюють після невдалих змін, а з винуватих – беруть стяг (штраф) в розмірі суми, витраченої державою на відновлення історично первісного стану споруди [34]. Досвід міжнародних організацій, таких як ЮНЕСКО, також є важливим для розробки ефективної політики захисту культурної спадщини в умовах конфлікту.

В умовах воєнного стану необхідне створення гнучкої та ефективної нормативно-правової бази, яка враховує специфіку захисту культурної спадщини в кризових ситуаціях:

1. Прийняття спеціальних законів та підзаконних актів, які регулюють порядок охорони та використання об'єктів культурної спадщини в умовах надзвичайного стану.

2. Адаптація міжнародних норм у сфері охорони спадщини до національного законодавства. Зокрема, впровадження рекомендацій Гаазької конвенції та її протоколів щодо захисту культурних цінностей під час збройних конфліктів.

3. Розробка механізмів відповідальності за пошкодження об'єктів культурної спадщини під час воєнних дій, включаючи національні та міжнародні санкції.

Важливим аспектом є координація на міжнародному рівні для залучення допомоги у відновленні культурних об'єктів та підтримки національної спадщини. Програми співпраці з міжнародними організаціями можуть сприяти збереженню культурної спадщини навіть у найскладніших умовах. Таким чином, держава має відповідально підходити до питання захисту культурних об'єктів, беручи до уваги їхній вплив на розвиток міст та регіонів після війни.

Після закінчення війни відновлення культурної спадщини стає одним із пріоритетів для державного управління та міського планування. Культурні об'єкти є символом національної ідентичності та спадщини, тому їх відновлення сприяє відновленню громадянського духу та єдності країни. У цей період стратегічним завданням є не лише відбудова фізичних об'єктів, але й забезпечення їхньої інтеграції в економічний та соціальний розвиток міст і регіонів. Відбудова пам'яток може сприяти залученню інвестицій, створенню нових робочих місць у туристичному та культурному секторах, а також розвитку креативних індустрій. Відновлення культурних об'єктів також підсилює патріотичні настрої населення, відновлюючи почуття спільної

національної ідентичності. Це сприяє стабільності та єдності держави у період післявоєнного відновлення.

У світовій практиці розрізняють різні форми володіння та управління об'єктами культурної спадщини: державну, приватну та довірчу. Державна форма управління охороною культурної спадщини домінує в таких країнах, як Італія, Франція та Іспанія. Приватна форма характерна для країн, де у власності окремих осіб чи родин зосереджені значні земельні угіддя, на території яких розташовані об'єкти культурної спадщини. У таких випадках держава може передавати ці об'єкти в оренду приватним особам чи неприбутковим організаціям, одночасно зберігаючи контроль над їх збереженням і накладаючи на орендарів обов'язок відповідати за стан об'єктів.

Довірче управління культурною спадщиною здійснюється через діяльність спеціально створених неурядових організацій, які відповідають за збереження та ефективне використання пам'яток національної спадщини. Прибуток від такої діяльності спрямовується на підтримку й охорону об'єктів природи, історії та культури, які перебувають у їхньому віданні. Довірча система управління у вигляді трастів широко використовується у Великобританії, США та Австралії, де успішно функціонують Національні трасти цих країн.

У різних країнах система органів публічної влади, відповідальних за формування та реалізацію державної політики у сфері культури, мистецтв і охорони культурної спадщини, а також розподіл їхніх повноважень і принципи фінансування залежать від багатьох чинників. До них належать функції, які виконують ці органи, пріоритети культурної політики (національної чи державної) та система державного управління.

Міністерства, які займаються питаннями культури, мають різні назви залежно від країни: Міністерство культури (Франція), Міністерство освіти і культури (Фінляндія), Міністерство людських ресурсів (Угорщина), Міністерство спадщини та культурної діяльності (Італія), Міністерство освіти,

культури і науки (Нідерланди), Міністерство культури і національної спадщини (Польща), Міністерство культури і спорту (Іспанія).

Пріоритети державної політики у сфері культури визначаються державними програмами та стратегіями. Відповідно до нормативно-правових актів, у різних країнах основними напрямками культурної політики є:

- Охорона культурної спадщини (Бельгія, Чехія, Франція, Польща, Португалія, Велика Британія);
- Якість і доступ до мистецтва (Австрія, Бельгія, Велика Британія);
- Креативні індустрії (Австрія, Бельгія, Франція, Італія, Польща, Португалія, Велика Британія);
- Освіта (Франція, Італія, Латвія, Словенія, Велика Британія);
- Залучення неприбуткових організацій або бізнесу (Болгарія, Німеччина, Ірландія, Словаччина, Словенія, Іспанія);
- Плюралізм (Австрія, Данія, Франція, Німеччина).

Системи державного управління у сфері культури поділяються на централізовані (Франція, Данія, Італія) та децентралізовані або федералізовані (Німеччина, Австрія, Угорщина, Іспанія) [35].

Державно-приватне партнерство (ДПП) у сучасному світі стає однією з ключових форм співпраці для вирішення суспільно важливих завдань, зокрема в сфері охорони культурної спадщини. В умовах воєнного стану, коли ресурси держави обмежені та сфокусовані на захисті й забезпеченні базових потреб громадян, залучення приватного сектору для збереження об'єктів культурної спадщини є стратегічно важливим. Міжнародний досвід засвідчує високу ефективність цієї моделі співпраці у випадках, коли об'єкти культурного значення перебувають під загрозою або потребують масштабної реставрації. Приватні інвестиції у збереження культурної спадщини відіграють все більшу роль у глобальному контексті, хоча їхній потенціал ще далеко не повністю реалізований. Дані ЮНЕСКО свідчать про значні розбіжності у фінансуванні культурної та природної спадщини між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються.

Медіанні витрати на душу населення у розвинених країнах сягають 89,1 доларів США, тоді як у країнах, що розвиваються, цей показник становить лише 12,1 доларів США [36]. Така суттєва різниця підкреслює важливість залучення приватного капіталу для подолання фінансового розриву та забезпечення належного збереження культурних об'єктів у менш заможних регіонах. Досвід європейських країн демонструє значні можливості та широкий набір підходів до фінансування культурної спадщини. Наприклад, державні витрати на душу населення в Люксембурзі становлять до 208 доларів США [37]. Тому країни мають різноманітні економічні можливості країн та водночас використовують різні підходи до пріоритетизації культурної спадщини в національних бюджетах. У цьому контексті приватні інвестиції можуть відігравати вирішальну роль у доповненні державного фінансування, особливо в країнах з обмеженими бюджетними ресурсами. У країні агресора росії, яка систематично порушує міжнародне право та веде загарбницьку війну проти України, державні витрати на збереження культурної спадщини знаходяться на вкрай низькому рівні у 3 долари США на душу населення [38], що яскраво демонструє нехтування власною історією та культурою, а також відображає загальну деградацію цінностей у цій державі.

Однак, як показують дослідження, частка приватних витрат у загальному обсязі інвестицій у культурну спадщину залишається відносно низькою. У більшості країн приватні витрати становлять менше 50% від загальних витрат на збереження спадщини, а в Латинській Америці цей показник складає лише 17,9%, що вказує на значний потенціал для збільшення участі приватного сектору у збереженні культурної спадщини [39].

Одним із успішних прикладів приватних інвестицій у культурну спадщину, є реставрація Собору Паризької Богоматері у Франції після пожежі 2019 р. У межах ДПП було залучено мільярди інвестицій від приватних осіб та організацій, що дозволило швидко розпочати відновлювальні роботи, коли державні фінанси були обмеженими. Інший важливий приклад – реставрація Колізею в Італії, що була реалізована завдяки підтримці приватного бізнесу,

зокрема модного будинку Tod's. Це партнерство дозволило не лише забезпечити фінансування, а й використати інноваційні методи реставрації, які зберігають автентичність об'єкта. У Великобританії об'єкт світової спадщини Стоунхендж є прикладом успішного співробітництва між державними установами та благодійними організаціями, що забезпечують постійну підтримку цього культурного об'єкта.

Під ДПП у сфері культури розуміється співпраця на договірній основі органів державного управління та органів місцевого самоврядування з приватним інвестором (меценатом) у реалізації проєктів із надання культурних послуг. Критерії ефективності ДПП у сфері культури суттєво відрізняються від аналогічних форм діяльності в інших сферах, позаяк тут підвищена увага приділяється не тільки отриманню прибутку, а й соціальній та культурній значущості результатів ДПП[40].

В Україні також є приклади успішного застосування ДПП у сфері збереження культурної спадщини. Наприклад, Андріївська церква в Києві була відновлена за підтримки міжнародних організацій та приватних ініціатив, що дозволило зберегти її архітектурну цінність і значення для української національної ідентичності. Ще одним показовим прикладом є реконструкція культурних об'єктів на острові Хортиця у 2021 р., що здійснювалась за підтримки компанії «Метінвест» та в рамках програми «Велика реставрація». З огляду на поточні воєнні дії та подальші виклики відбудови України, роль державно-приватного партнерства у збереженні культурної спадщини буде лише зростати. Внаслідок повномасштабного вторгнення в Україні, за даними Міністерства культури та стратегічної інформації, постраждали вже більше 1100 об'єктів культурної спадщини у різних областях.

Отже, наразі ми стоїмо на порозі формування ринку культурної спадщини України. Міграційні процеси та проблеми наповнення бюджетів різних рівнів вимагають від органів державної влади та місцевого самоврядування оптимізувати управлінську діяльність з метою ефективного та оперативного використання нерухомого майна та залучення фінансових ресурсів, один з яких

– масове оголошення аукціонів на оренду та приватизацію історичних архітектурних пам'яток.

Пам'яткоохоронці, культурний менеджмент та бізнес мають співпрацювати, аби максимальна кількість цих історичних споруд стали інвестиційно привабливими. Адже сьогодні приватні інвестиції – чи не єдиний шлях порятунку для більшості історичних споруд, в малих громадах зокрема, яких сьогодні в Україні десятки тисяч, і які без ефективного управління ризикують вмерти для наступних поколінь безповоротно [39].

Одним із сценаріїв розвитку державно-приватного партнерства може стати відновлення культурної спадщини Маріуполя. Після деокупації міста та початку його реконструкції, відновлення ключових культурних об'єктів, зокрема Драматичного театру Маріуполя, стане пріоритетом. Залучення вітчизняних та іноземних суб'єктів приватного сектора через механізми ДПП може стати основою для відновлення культурної спадщини міста, що має велике історичне та національне значення.

Харків, як одне з найбільш постраждалих унаслідок російської агресії міст, також може стати центром масштабного проекту з відновлення культурної спадщини. ДПП у цьому контексті дозволить не лише відновити зруйновані історичні будівлі, а й створити нові культурні кластери, що поєднують збереження історії з сучасними технологіями. На увагу заслуговує міжнародна співпраця України з тими державами, які переживали схожі події з тими, що відбуваються зараз у нас. Так, Хорватія має величезний досвід з питань збереження й реставрації об'єктів культурної спадщини. Ми можемо запозичити досвід та використати допомогу Хорватії з питань реставрації, відновлення та збереження об'єктів культурної спадщини, що постраждали під час війни з РФ. Зокрема, міністерство Хорватії пропонує різні види допомоги, зокрема, конкретні інструкції та послуги спеціалістів у процесах інвентаризації та діджиталізації об'єктів, проведення експертизи оцінки збитків, завданих російськими загарбниками нашому культурному спадку [41].

Отже, державно-приватне партнерство не лише сприятиме відновленню та збереженню культурної спадщини, але й стане стимулом для розвитку місцевих економік та зміцнення національної ідентичності в післявоєнний період.

Інноваційні технології відіграють ключову роль у забезпеченні ефективного захисту та відновлення об'єктів культурної спадщини в умовах воєнного стану. Розвиток цифрових технологій значно розширив спектр підходів та інструментів, які можна використовувати для збереження культурної спадщини. Так, Європейська комісія випустила Рекомендацію щодо оцифрування та онлайн-доступності культурних об'єктів і їхнього збереження (Commission Recommendation on the Digitisation and Online Accessibility of Cultural Material and Digital Preservation),[42] де акцентується на потенціалі технологій для збереження спадщини, розширення доступу до культурних цінностей, а також можливості їхнього повторного використання (reuse) для комерційних (створення нових культурних продуктів у різних креативних індустріях) та некомерційних (освіта, наука) цілей. Наприклад, на основі таких оцифрованих даних можна створювати додатки для архітектурного проєктування та реставрації історичних будівель. Окрім того, розробники навчальних ігор можуть створити VR-продукти, що дозволяють здійснювати «подорожі в часі» для вивчення історичних подій і культурних пам'яток.

Оцифрування історичних пам'яток. На відміну від звичних методів збереження культурних пам'яток, оцифрування дає змогу гарантувати, що стан пам'ятки на певний момент буде повністю зафіксований в електронному форматі, якому не загрожують чинники зовнішнього середовища. Методи фізичного збереження не можуть повністю усунути цей вплив зовнішніх факторів, наприклад, природної ерозії чи вандалізму. Зважаючи на кліматичні зміни та велику увагу до цієї загрози на всіх рівнях сфери збереження культурної спадщини, саме оцифрування культурних пам'яток дасть змогу гарантувати, що об'єкти КС будуть хоча б якимось чином збереженими для наступних поколінь[43].

Цифрові технології вже активно використовуються в сфері збереження культурної спадщини, хоча в основному це стосується рухомих об'єктів. Наприклад, музейні експонати, які є менш вимогливими до роботи фахівців з оцифрування. Однак для роботи з нерухомими об'єктами, які часто мають великі розміри та складну форму, а також є важкодоступними, потрібні додаткові навички, спеціалізоване обладнання та володіння відповідними технологіями (див. додаток В).

Незважаючи на зручність і ефективність використання цифрових технологій у сфері культурної спадщини, цей процес супроводжується кількома викликами.

По-перше, впровадження передових цифрових технологій є затратним і потребує значних інвестицій, які не завжди можуть бути виправдані, навіть якщо оцифровані об'єкти будуть використані для створення нових культурних продуктів.

Це також ставить перед нами важливе питання щодо призначення цифрових продуктів у сфері культурної спадщини: чи повинно фінансування оцифрування здійснюватися за рахунок бюджету, адже оцифрована спадщина є суспільним благом, і доступ до результатів має бути безкоштовним для всіх? Або ж оцифрована спадщина має комерційну цінність, тому витрати на оцифрування повинні нести ті, хто отримує фінансову вигоду від таких продуктів?

Ці два підходи можуть здаватися конфліктними, проте вони здатні співіснувати. Оскільки об'єкти культурної спадщини зазвичай перебувають у власності державного сектора, їм часто бракує коштів для оцифрування. Європейська комісія заохочує дофінансування з державних і місцевих бюджетів, сприяння розвитку державно-приватного партнерства, залучення коштів меценатів і спонсорів, а також використання грантів. До прикладу, у країнах-членах ЄС проєкти з оцифрування можуть бути дофінансовані коштами європейських структурних та інвестиційних фондів[44].

ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ 3

В Україні наразі не сформовані ефективні ланцюги вартості для цифрової спадщини, що призводить до того, що оцифровані об'єкти культурної спадщини не використовуються належним чином у подальшому. Це значно обмежує внесок креативних індустрій у ВВП і перериває їхні зв'язки з іншими секторами. Тому виникає необхідність у роз'ясненні, популяризації та створенні умов для розвитку таких проєктів і ініціатив, наприклад, через спеціалізовані навчальні програми чи грантові можливості.

По-перше, важливими елементами є адаптація національної політики до умов воєнного часу, зокрема створення механізмів захисту та збереження культурних пам'яток, використання інноваційних цифрових технологій для оцифрування та моніторингу стану об'єктів спадщини. Другим важливим аспектом є підтримка міжнародної співпраці та досвіду інших країн у сфері охорони культурної спадщини під час війни, зокрема практики, що успішно застосовуються в Європі, таких як використання цифрових технологій для збереження об'єктів та мобільних платформ для їх документування і моніторингу.

У післявоєнний період особливо важливим є підвищення ролі місцевих громад у процесі відновлення культурної спадщини. Громади повинні бути залучені до планування, прийняття рішень та реалізації ініціатив з відновлення, що дозволяє не лише зберігати культурну спадщину, але й посилювати локальну ідентичність та сприяти розвитку туризму й економіки. Крім того, особливу увагу слід приділити розробці програм і стратегій, які забезпечують сталий розвиток і ефективне використання ресурсів.

Таким чином, вдосконалення державної політики охорони культурної спадщини в умовах війни та післявоєнного відновлення потребує комплексного підходу, який об'єднує законодавчі ініціативи, підтримку міжнародних стандартів та активне залучення місцевих громад та грантів від міжнародних організацій до збереження та відновлення культурних пам'яток.

ВИСНОВКИ

У ході дослідження були розглянуті теоретичні, практичні та інституційні аспекти охорони культурної спадщини в Україні, зокрема в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення. Визначені ключові проблеми, з якими стикається система охорони спадщини, а також запропоновані напрямки вдосконалення механізмів її збереження та популяризації в умовах сучасних викликів. Це дозволило сформулювати наступні висновки:

1. Теоретичне обґрунтування охорони культурної спадщини показало, що збереження культурної спадщини має не лише історичне та культурне значення, але й сприяє соціально-економічному розвитку через туризм, інвестиції та розвиток місцевих громад. Світовий досвід охорони спадщини підтверджує важливість системного підходу до її збереження, інтеграції сучасних технологій та законодавчої підтримки, що дозволяє мінімізувати ризики втрати цінних об'єктів.

2. Аналіз стану охорони культурної спадщини в Україні в умовах війни виявив серйозні загрози для збереження пам'яток, зокрема руйнування архітектурних пам'яток, втрату доступу до окупованих територій, мародерство та знищення культурних цінностей. Водночас виявлено, що місцеві громади, незважаючи на фінансові та організаційні труднощі, активно впроваджують проекти з відновлення та збереження пам'яток. Важливу роль у цих процесах відіграє залучення міжнародної підтримки та експертної допомоги.

3. Законодавча та нормативно-правова база охорони культурної спадщини в Україні потребує подальшого вдосконалення, зокрема в умовах війни. Важливо забезпечити адаптацію існуючих законів до нових реалій, зокрема щодо захисту пам'яток на тимчасово окупованих територіях та в зонах бойових дій. У цьому контексті необхідно розробити механізми оперативного реагування на загрози та введення тимчасових заходів, таких як евакуація чи консервація пам'яток.

4. Цифровізація охорони культурної спадщини є пріоритетним напрямком у розвитку системи збереження пам'яток. Впровадження інноваційних технологій, зокрема цифрових платформ для реєстрації, моніторингу та реставрації пам'яток, дозволяє забезпечити прозорість, зменшити бюрократичні бар'єри та підвищити ефективність охорони. Цифрові технології також сприяють розвитку індустрії креативних технологій та культурного туризму.

5. Післявоєнне відновлення культурної спадщини повинно стати одним з головних пріоритетів для держави. Відновлення пам'яток має бути інтегрованим у стратегію сталого розвитку регіонів, оскільки культурна спадщина є важливим ресурсом для економічного та соціального відродження, зокрема через залучення інвестицій у туризм та інфраструктуру. Потрібно враховувати не лише фізичний стан пам'яток, але й їх культурну та соціальну цінність для місцевих громад.

6. Міжнародна співпраця у збереженні культурної спадщини є необхідною для залучення фінансових та технічних ресурсів, а також для обміну досвідом у відновленні пам'яток. Співпраця з міжнародними організаціями, такими як ЮНЕСКО, а також з державами, що мають досвід відновлення культурної спадщини після війни, дозволяє отримати підтримку та консультації для розробки стратегії відновлення в Україні.

7. Роль місцевих громад у збереженні культурної спадщини значно зросла після реформи децентралізації. Місцеві органи влади набули додаткових повноважень у галузі охорони спадщини, що дозволяє більш ефективно реагувати на виклики та організовувати місцеві ініціативи з відновлення пам'яток. Програми охорони спадщини повинні бути орієнтовані на залучення місцевих жителів до реставраційних робіт та культурних проєктів, що сприяє розвитку місцевої ідентичності та економіки.

8. Корупційні ризики у сфері охорони культурної спадщини, зокрема при проведенні тендерів на реставраційні роботи, є значними. Для зменшення цих ризиків необхідно вдосконалювати систему контролю за витрачанням

коштів, покращити прозорість усіх етапів процесу відбору підрядників та забезпечити сувору відповідальність за порушення законодавства у сфері охорони спадщини.

9. Підвищення ефективності реставраційних робіт потребує розробки чітких стандартів і критеріїв для реставрації культурних пам'яток, а також забезпечення належної професійної підготовки кадрів у сфері пам'яткоохоронної діяльності. Важливо також враховувати потреби у фінансуванні таких робіт на місцевому та державному рівнях, а також використовувати інноваційні методи для збереження історичних об'єктів.

10. Удосконалення методів збереження нематеріальної спадщини також є важливим аспектом охорони культурної спадщини. Традиції, ремесла, обряди та святкові практики, що є частиною нематеріальної спадщини, мають бути збережені через культурні центри, навчальні програми та ініціативи на місцевому рівні. Водночас, важливо зберігати баланс між традиційними підходами та сучасними методами їх документування та популяризації.

Таким чином, охорона культурної спадщини в Україні потребує комплексного підходу, який включає вдосконалення нормативно-правової бази, використання сучасних технологій, активне залучення міжнародної допомоги та місцевих громад до процесів збереження пам'яток. Це дозволить не лише зберегти культурну спадщину для майбутніх поколінь, але й забезпечити її сталий розвиток у поствоєнний період, сприяючи соціально-економічному відродженню та зміцненню національної ідентичності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про охорону культурної спадщини: Закон України від 08.06.2000 № 1805-III / Відомості Верховної Ради України. 2000. № 39. Ст. 333.
2. UNESCO. Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage. Paris, 1972. URL: <https://whc.unesco.org/en/conventiontext> .
3. Білявська Г. П. Культурна спадщина як основа національної ідентичності / Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Культура і мистецтво». 2020. № 45. С. 54–58.
4. Винар І. Історична спадщина України: теорія і практика збереження / Український історичний журнал. 2018. № 6. С. 19–25.
5. Гончаренко В. В. Основи збереження культурної спадщини: навч. посібник. Київ: Либідь, 2019. 256 с.
6. Різник С. В. Конституція України. Енциклопедична стаття. Енциклопедія сучасної України. 2014. URL: <https://esu.com.ua/article-5012> .
7. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1–212-24): Закон України від 07.12.1984 № 8073-X / Відомості Верховної Ради Української РСР. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.).
8. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини ЮНЕСКО, 1972. URL: <https://whc.unesco.org/en/conventiontext> .
9. Державний реєстр нерухомих пам'яток України. URL: <https://e-pamiatka.gov.ua/> .
10. Конвенція про охорону архітектурної спадщини Європи, 1985. URL: <https://rm.coe.int/> .
11. Рамкова конвенція Ради Європи про значення культурної спадщини для суспільства, 2005. URL: <https://rm.coe.int/> .
12. Збереження і охорона культурної спадщини в сучасній Україні: внутрішні і зовнішні аспекти. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/> .

13. Про охорону археологічної спадщини: Закон України від 18 березня 2004 року № 1626-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 26, ст. 361.

14. Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей: Закон України від 21 вересня 1999 року № 1068-XIV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, № 48, ст. 405.

15. Про архітектурну діяльність: Закон України від 20 травня 1999 року № 687-XIV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, № 31, ст. 246.

16. Про Перелік пам'яток культурної спадщини, що не підлягають приватизації: Закон України від 23 вересня 2008 року № 574-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2008, № 49, ст. 381.

17. Рибчинський О. Аналіз програм збереження культурної спадщини України. Проект «CHOICE: культурна спадщина і сучасність». URL: <https://www.kultura.org.ua/wp-content/uploads/Heritage.pdf>.

18. Про внесення об'єктів культурної спадщини національного значення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України: Перелік від 26.03.2024 № 339 / Постанова Кабінету Міністрів України // *Офіційний вісник України*. 2024. № 25. С. 45–49.

19. Про затвердження Порядку обліку об'єктів культурної спадщини: Наказ, Порядок, Форма типового документа від 11.03.2013 № 158 / Міністерство культури України // *Офіційний вісник України*. 2013. № 25. С. 32–36.

20. Мещеряков В. В. Державне регулювання у сфері охорони історико-культурної спадщини та пам'яток архітектури: до питання визначення понять та особливостей їх застосування / В. В. Мещеряков // Ефективність державного управління. -2013. - Вип. 37. - С. 271-277. -URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2013_37_38.

21. Культурна спадщина України. URL: https://www.auc.org.ua/sites/default/files/kulturna_spadshchyna._orenda._pptx.pdf.

22. Саєнко П. Теоретичні засади формування стратегії розвитку об'єднаної територіальної громади / Економіка і суспільство. 2016. Вип. 7. URL: <http://www.economyandsociety.in.ua/>.

23. Програма «Охорона, збереження і популяризація історико-культурної спадщини у Львівській області на 2021–2025 роки». URL: <https://loda.gov.ua/documents/35108>.

24. В Україні через російську агресію постраждали 1062 пам'ятки культурної спадщини. URL: <https://detector.media/infospace/article/226443/2024-05-07-v-ukraini-cherez-rosiysku-agresiyu-postrazhdaly-1062-pamyatky-kulturnoi-spadshchyny/>.

25. Херсонесу окупанти готують долю Херсона? Чому і навіщо російські загарбники грабують українські музеї. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/07/20/hersonesu-okupanty-gotuyut-dolyu-hersona-chomu-i-navishho-rosijski-zagarbnyky-grabuyut-ukrayinski-muzeyi/>.

26. В Україні створили Центр зі збереження культурної спадщини у підтоплених областях. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3729946-v-ukraini-stvorili-centr-zi-zberezenna-kulturnoi-spadsini-u-pidtoplenih-oblastah.html>.

27. Культурна спадщина в Україні: від збереження до повоєнного відновлення. URL: <https://ndo.lg.ua/news/1096-kulturna-spadschina-v-ukra-n-v-d-zberezhennja-do-povo-nnogo-v-dnovlennja.html>.

28. Проєкт «Ковчег» для збереження української культури запускають з допомогою чеського енергетичного бізнесу MND і Фонду родини Карела Комарека. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/proyekt-kovcheg-zberezhennya-kulturnoji-spadshchini-ukrajini-pid-chas-viyni-50446710.html>.

29. Місія та соціальний вплив. URL: <https://pixelatedrealities.org/uk/about-us-1/>.

30. Мережа захисту культурної спадщини. URL: <https://ants.org.ua/projects/culture-pact>.

31. Report on the protection of cultural property in Ukraine. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000387970>.

32. Ukraine: UNESCO gathers military, cultural, and justice personnel for the protection of cultural properties, URL: <https://www.unesco.org/en/articles/ukraine-unesco-gathers-military-cultural-and-justice-personnel-protection-cultural-properties>.

33. Головка А., Збереження та промоція історико-культурної спадщини як чинник згуртованості та розвитку територіальних громад. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-08/kulturna-spadshchyna.pdf>.

34. Фашистський режим та друга половина 20 ст. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.

35. Проект довгострокової стратегії розвитку української культури враховує європейські практики культурної політики. URL : http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=244926759&cat_id=244913751.

36. Світова спадщина URL: <https://unhabitat.org/11-4-world-heritage> (23.10.2024).

37. Russian Federation Interim cultural policy profile Prepared by Tatiana Romashko (University of Jyväskylä, Finland) DATE: January 2023 URL:https://www.culturalpolicies.net/wpcontent/uploads/pdf_short/russia/Russia_short_012023.pdf.

38. Приватні інвестиції у відновлення об'єктів культурної спадщини: збереження історії через сучасні можливості. Антикорупційний штаб. URL: <https://shtab.net/news/view/privatni-investiciji-u-vidnovlennya-obektiv-kultur/>.

39. Реставрація та відновлення культурної спадщини України після великої війни. МІТЄЦ. URL: <https://mitec.ua/restavracziya-ta-vidnovlennya-kulturnoyi-spadshhyny-ukrayiny-pislya-velykoyi-vijny/>.

40. Валевський О. Актуальність розвитку державно-приватного партнерства у сфері культурної політики. Національний інститут стратегічних досліджень. 7 ст. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-10/aktualnist-rozvytku-derzhavno-pryvatnogo-partnerstva.pdf>.

41. Ткаченко О. Україна запозичить досвід та допомогу Хорватії з питань збереження/реставрації об'єктів культурної спадщини. Укрінформ: актуальні

новини України та світу. 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3475986-ukraina-zapozicit-dosvid-horvatii-z-restavracii-kulturoi-spadsini-tkacenko.html>.

42. COMMISSION RECOMMENDATION of 27 October 2011 on the digitisation and online accessibility of cultural material and digital preservation (2011/711/EU).URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32011H0711>.

43. Культурна спадщина та цифрові біла книга технології URL:<https://reherit.org.ua/wp-content/uploads/2021/11/Bila-knyga-3-Kulturna-spadshhyna-ta-tsyfrovi-tehnologii-.pdf>.

44. European structural and investment funds. URL: https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/funding-opportunities/funding-programmes/overview-funding-programmes/european-structural-and-investment-funds_en.

45. Інструменти і практики публічного управління : Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої науковому та творчому здобутку професора ХОДАКІВСЬКОГО Євгенія Івановича 27-28 червня 2024 року – Житомир : Поліський національний університет, 2024. – 324с.

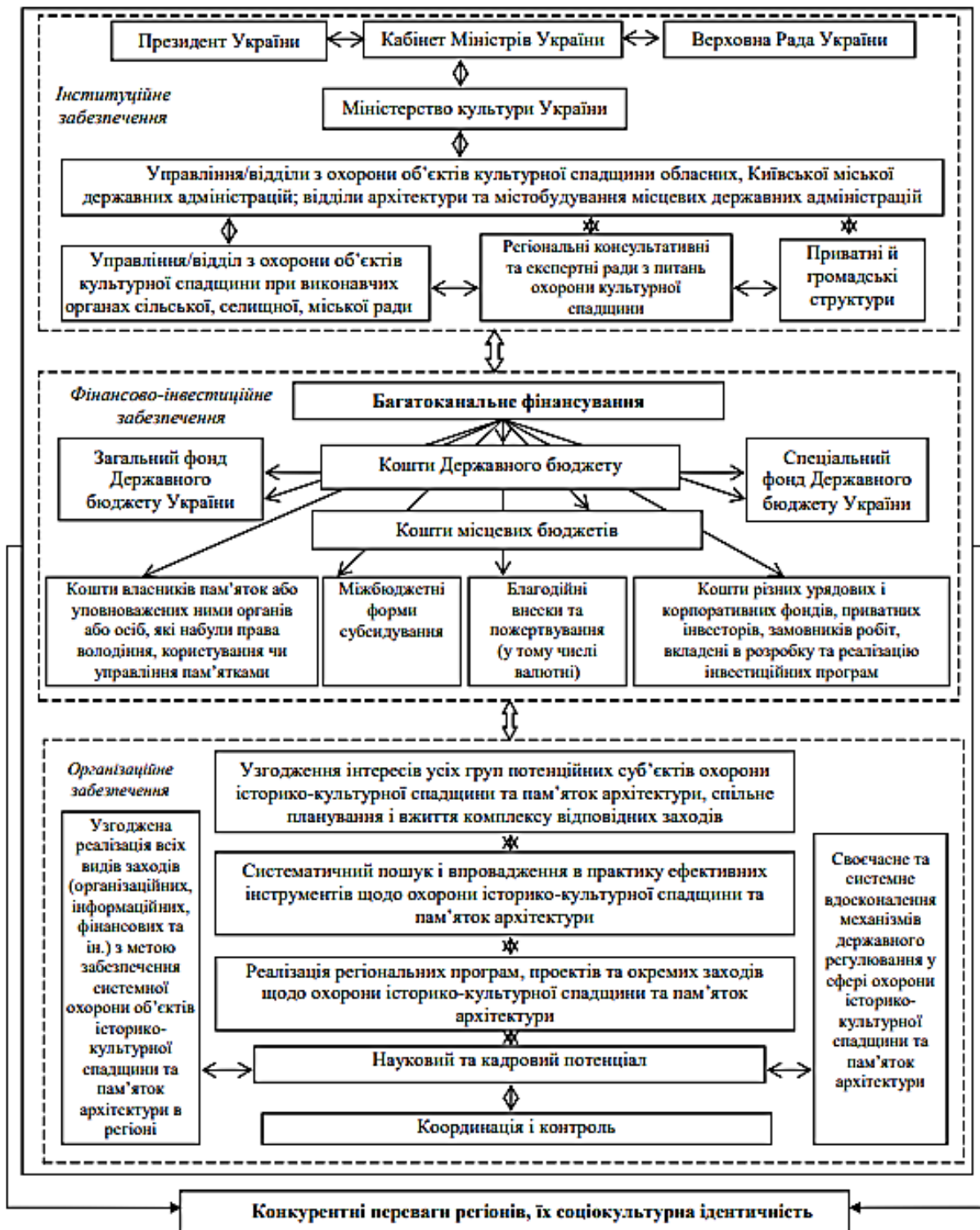
46. Наука сьогодення: інновації, досягнення та перспективи. Матеріали II науково-практичної конференції (м. Одеса, 29-30 листопада 2024 р.). – Одеса: Видавництво «Молодий вчений», 2024.

47. Якобчук В. П. та ін. Публічне управління та адміністрування : навч. посібник / за заг. ред. В. П. Якобчук. – Київ : Видавництво Ліра-К, 2024. – 476 с.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

**Структурно-функціональна модель комплексного механізму державного
регулювання у сфері охорони історико-культурної спадщини та пам'яток
архітектури в регіонах**

ДОДАТОК Б

Стан та перспективи збереження культурної спадщини Житомира: думка громади

Опитування проводиться з метою вивчення стану та проблем охорони культурної спадщини в місті Житомирі та навколишніх територіях. Воно спрямоване на збори думок громади щодо важливості об'єктів культурної спадщини, їхнього стану, заходів із збереження та реставрації, а також готовності громадян брати участь у ініціативах для захисту культурної спадщини. Результати опитування допоможуть виявити основні проблеми та потреби громади.

Зірочка (*) указує, що запитання обов'язкове

Ваше ім'я (можна зазначити лише ім'я або залишити анонімним)

Ваша відповідь

Ваш вік*

- ☐ До 18 років
- ☐ 18–25 років
- ☐ 26–35 років
- ☐ 36–50 років
- ☐ 51 рік і більше

Ваша стать *

- ☐ Чоловіча
- ☐ Жіноча
- ☐ Не хочу вказувати

Де ви наразі проживаєте? *

- ☐ У місті Житомир
- ☐ У Житомирській області
- ☐ В іншому місті України
- ☐ За межами України

Чи відомі вам об'єкти культурної спадщини, що знаходяться у місті Житомир?*

- ☐ Так
- ☐ Ні

Які об'єкти культурної спадщини ви вважаєте найзначущі для громади Житомира? (можна обрати кілька варіантів) *

- ☐ Спасо-Преображенський кафедральний собор
- ☐ Музей космонавтики ім. С. П. Корольова
- ☐ Замкова гора
- ☐ Старовинна забудова центральної частини міста
- ☐ Пам'ятники і меморіали
- ☐ Інше:

Які типи об'єктів культурної спадщини у Житомирі, на вашу думку, є найбільш важливими для збереження? (можна обрати кілька варіантів) *

- Архітектурні пам'ятки
- Історичні будівлі
- Пам'ятники та меморіали
- Релігійні споруди
- Природні об'єкти
- Інше:

На вашу думку, чи достатньо уваги приділяється збереженню культурної спадщини в Житомирі? *

- Так
- Ні
- Важко відповісти

Які джерела фінансування, на вашу думку, є найбільш доцільними для охорони спадщини Житомира? (можна обрати кілька варіантів) *

- Місцевий бюджет
- Державна підтримка
- Гранти міжнародних організацій
- Приватні інвестиції
- Благодійні внески

Які основні проблеми у сфері охорони культурної спадщини актуальні для Житомира? (можна обрати кілька варіантів) *

- Брак фінансування
- Руйнування через час
- Низький рівень обізнаності громади
- Відсутність сучасних технологій для охорони спадщини
- Неефективне використання ресурсів
- Інше:

Чи брали ви або ваша організація участь у заходах, спрямованих на збереження культурної спадщини міста? *

- Так, регулярно
- Так, іноді
- Ні

Чи беруть участь мешканці Житомира в ініціативах зі збереження культурної спадщини? (наприклад, у волонтерстві, благодійності, акціях) *

- Так, активно
- Так, але рідко
- Ні, ініціативи відсутні
- Не знаю

Чи підтримуєте ви використання сучасних технологій для охорони культурної спадщини Житомира (оцифрування, створення 3D-моделей)? *

- Так
- Ні

Чи використовуються сучасні технології для охорони спадщини в Житомирі (оцифрування, 3D-моделювання тощо)? *

- Так, активно
- Так, але недостатньо

- Ні, не використовуються
- Не знаю
- Інше:

Який із напрямків охорони спадщини ви вважаєте є найважливішим для Житомира? *

- Відновлення пошкоджених об'єктів
- Оцифрування та документування
- Підвищення обізнаності громади
- Захист пам'яток від руйнувань
- Інше:

Які об'єкти культурної спадщини у Житомирі, на вашу думку, потребують першочергової реставрації? *

Ваша відповідь

Як ви оцінюєте загальний стан об'єктів культурної спадщини в Житомирі? *

- Задовільний
- Потребує покращення
- Критичний

Чи готові ви особисто долучитися до ініціатив із збереження культурної спадщини у Житомирі? *

- Так, готовий/-а
- Можливо, за певних умов
- Ні, не готовий/-а
- Не знаю

Які заходи з популяризації культурної спадщини Житомира ви вважаєте найбільш ефективними? (можна обрати кілька варіантів) *

- Екскурсії та лекції
- Освітні програми в школах
- Міські фестивалі
- Соціальні медіа
- Створити волонтерські програми для збереження спадщини
- Залучити міжнародних експертів і гранти
- Інше:

Чи є у вас інші пропозиції щодо поліпшення стану культурної спадщини Житомира?

Ваша відповідь

Функції цифрової спадщини

КУЛЬТУРНА	Як і будь-який інший вид культурної спадщини, цифрова зберігає унікальні властивості культурних надбань та допомагає формувати національні й місцеві ідентичності.
ОСВІТНЯ ТА ДОСЛІДНИЦЬКА	Оцифровані об'єкти культурної спадщини можна використовувати в освітніх цілях як навчальні й наочні матеріали. Вони також є цікавими для дослідників, адже дають доступ до якісних даних про об'єкт дослідження у будь-який час та з будь-якого місця.
УПРАВЛІНСЬКА	Оцифрування об'єктів культурної спадщини може бути способом документування, архівування та збереження пам'яток, а також використання під час оцінювання стану пам'яток та планування майбутньої реставрації / відновлення їх.
МАРКЕТИНГ ДЕСТИНАЦІЙ ТА МІСЦЕТВОРЕННЯ (destination marketing and placemaking)	Наявність у публічному доступі якісної інформації про культурні пам'ятки може привабити увагу туристів до цієї локації (міста / регіону) та спонукати фізично відвідати дестинацію.
ПРОМОЦІЙНА	Окрім промоції конкретних територій, оцифрування об'єктів КС та їхня інтеграція у міжнародні бази даних допомагає країнам залишатися комунікаційно й інформаційно видимими.
ТУРИСТИЧНА	Оцифровані об'єкти культурної спадщини можуть бути використані як елементи віртуальних туристичних маршрутів, турів та екскурсій.
КОМЕРЦІЙНА	Оцифровані об'єкти культурної спадщини можуть бути використані як джерело для створення нових культурних продуктів та комерційних продуктів інших галузей, наприклад, для розробки ігор, додатків із туристичними маршрутами та ін.